

TEMPLES I SANTUARIS

En el segle VIII aC les primeres comunitats de l'Hèl·lada començaven a alliberar-se de la pobresa i de la incultura i cantaven els poemes homèrics. No gaire temps després, l'augment progressiu de la població animà els grecs a establir colònies cap a l'est fins a la Mar Negra i cap a l'oest fins al sud d'Itàlia i Sicília. Aviat arribaren a Marsella i des d'allí fundaren Empòrion.

Amb el pas del temps, moltes *poleis* expandiren les seves relacions comercials i ben aviat entraren en contacte amb els pobles i les cultures d'Egipte i del Pròxim Orient. Aquestes civilitzacions, més avançades tant des del punt de vista econòmic com artístic, cridaren l'atenció dels grecs i provocaren la seva admiració. A mitjans del segle VII aC, els hel·lens, impressionats i desitjosos d'aprendre, ja havien adquirit l'habilitat de crear literatura i escultura, matèries en les quals no tardarien gaire a ser famosos. Els grecs havien aconseguit tenir un alfabet àgil i eficaç a partir dels caràcters fenicis i havien après a tallar pedra amb una certa originalitat.

Característiques del temple grec

Actualment ens sembla que el temple és el més característic dels edificis grecs. Tanmateix, aquests edificis no eren imprescindibles per al culte a les deïtats. L'únic imprescindible era un altar a l'aire lliure. Però, tan aviat com els grecs començaren a fer estàtues en honor dels déus, tingueren la necessitat de construir-los temples.¹

Els temples grecs no foren edificats per entrar-hi els devots, ja que els antics feien les cerimònies i els sacrificis a l'aire lliure, fent servir per a això l'altar que era davant el temple, enfront de la porta de l'edifici, i de cara a l'estàtua de la divinitat.

Els primers temples tenien de pedra només els fonaments i de fusta i maons la resta de l'edifici. Fou a partir del segle VII aC quan es va començar a bastir-los totalment en pedra, però mai no es va abandonar per a la seva construcció el model del *mègaron*, o sala principal dels palaus d'època micènica, que va donar lloc a una estructura molt simple, ja que en el seus inicis el temple consistia tan sols en una única cambra sagrada de planta rectangular, anomenada *naos* i presidida per l'estàtua de la divinitat.

Més tard es va construir davant del *naos* un vestíbul, anomenat per això *pronaos*, sostingut per columnes que configuraven un pòrtic i a través del qual s'accedia a l'interior del temple.

Com que la manca de simetria entre la part del darrere i la del davant d'un temple no agradava als grecs, afegiren un altre pòrtic a la façana posterior. Aquest segon pòrtic podia configurar en la part posterior una altra sala, anomenada per això *opistòdomos* (o *cambra del darrera*), que generalment no es comunicava amb el *naos* i de vegades servia per guardar-hi les ofrenes fetes pels fidels.

El pas següent fou encerclar tot el temple amb una columnata, anomenada per això *peristil* i construïda al damunt d'una plataforma o basament format per tres nivells o esglaons, els dos primers dels quals s'anomenaven conjuntament *estereòbat* (o *base sòlida*) i el tercer *estilobat*, o *estilòbat*, o *estilòbata* (és a dir, *base per a les columnes*).

Les parts més importants d'un temple grec visibles en les façanes davantera i posterior són el basament, les columnes (formades pel fust i el capitell), l'entaulament (format per l'arquitrau, el fris i la cornisa) i el frontó (amb

el seu timpà ple d'escultures). En els temples d'estil dòric el fris inclou tot al voltant del temple els *tríglics* i les *mètopes*, peces quadrangulars amb tres solcs les primeres i decorades amb relleus les segones.

Tant a l'inici, quan eren de fusta, com després quan ja van ser fets de pedra, els temples eren policromats, és a dir, estaven pintats amb colors variats. El timpà o fons del frontó, per exemple, solia ser de color vermell o negre perquè les estàtues hi destaquessin. També tenien colors llampants els relleus de les mètopes, i així mateix els acroteris o elements decoratius ubicats en els vèrtexs del frontó.

Els ordres arquitectònics

Els temples grecs foren construïts d'acord amb el principi elemental de la columna i de la llinda: les columnes aguantaven un entaulament horitzontal, format per un arquitrav, o franja de blocs rectangulars col·locats damunt de les columnes, i per un fris, damunt del qual hi havia la cornisa. Tant l'entaulament com les columnes eren dissenyats seguint dos ordres arquitectònics, el dòric i el jònic (l'ordre corinti és una derivació posterior del segle IV aC que no es va donar en època clàssica).

Els ordres dòric i jònic encara conserven en l'entaulament el record de les primitives construccions de fusta: els tríglics del fris dòric representen un extrem de les bigues que estaven recolzades sobre l'arquitrav; de la mateixa manera, el fris jònic dividit en tres bandes, recorda els taulons de fusta dels antics temples.

Pel que fa a les columnes, el capitell dòric, format per l'àbac descansant damunt de l'equí, sembla imitar una pedra posada damunt d'un coixí, mentre que el capitell jònic imita amb les seves volutes els extrems enrotllats d'un papir (i per la seva banda el capitell corinti inclou també volutes i es presenta decorat amb fulles d'acant).²

Classes de temples

Els temples, ja des de l'antiguitat, foren classificats en diversos tipus, segons el nombre de les columnes i segons la seva col·locació.³

D'acord amb aquesta classificació, hom distingeix els tipus següents segons la disposició de les columnes:

- El temple perípter és el que té una fila de columnes tot al voltant del cos de l'edifici, de manera que hi ha un passadís entre la paret de la cel·la i la columnata.
- El temple dípter té una doble fila de columnes al voltant de la cel·la.
- El temple pseudodípter és construït de forma que, a més de tenir una filera de columnes tot al voltant del cos central de l'edifici, en la part anterior i posterior n'hi ha una altra. Així sembla dípter per la banda de les façanes, però en els laterals només presenta una filera de columnes.
- La *tholos*, de planta circular, és el tipus de temple que aconsegueix la simetria total, tan apreciada pels grecs, i té generalment una sola filera de columnes al voltant de la cel·la.

Segons el número de columnes (*stýloi*) diposades a la façana, hom distingeix temples dístils (dues columnes), tetràstils (quatre columnes), hexàstils (sis columnes), octàstils (vuit columnes), eneàstils (nou columnes), decàstils (deu columnes).

Les columnes dels temples podien ser totes d'una peça, monolítiques, o bé fetes amb tambors que s'unien amb grapes de ferro a la part interior. Després es tapaven les juntures amb estuc perquè no s'hi veiés cap esclatxa.

El Partenó

Els grecs construïen els seus temples de manera que hom pogués veure'ls des de lluny. Quan formaven part d'un recinte o d'un santuari, els situaven a la part més elevada, aïllats de les altres construccions, i orientats de forma tal que, des de l'entrada al recinte, l'espectador en tingués un efecte tridimensional i una creixent perspectiva angular.⁴

Seguint aquest criteri, el Partenó, el temple principal d'Atena, la deessa que protegia Atenes, fou construït dalt de l'acròpolis. Tant el Partenó com totes les altres obres iniciades per Pèricles foren enllestides amb una rapidesa admirable. Coneixem els noms dels arquitectes que dissenyaren el temple d'Atena Pàrtenos, a més del director general de totes les grans obres que Pèricles impulsà durant el seu mandat: *Fídias ho dirigí tot i de tot era l'inspector, encara que les diverses obres tenien grans arquitectes i artistes. Aixecaren el Partenó Ictinos i també Cal·lícrates.* (Plutarc, *Vida de Pèricles*, 13, 6)

¹ Primitivament, els grecs havien considerat divinitats els fenòmens naturals que no podien comprendre (com el llamp) o algunes nocions abstractes (com el destí), però més tard van afigurar-se aquests déus amb forma humana, com a deïtats antropomòrfiques que tot i ser immortals tenien les qualitats i les febleses pròpies de l'home (menjaven i bevien, es barallaven i estimaven...). Per tant, tenien les mateixes necessitats que els mortals, i els fidels eren els encarregats d'oferir a la divinitat allò que ells mateixos necessitaven: una casa, uns criats, aliments i riqueses. Així doncs, el temple, doncs, era la casa del déu, i, de la mateixa manera, els sacerdots i les sacerdotesses n'eren els servidors: *Després hi ha el santuari d'Afrodita, on només entra una dona encarregada de la conservació, amb la qual no és lícit que cap home tingui relacions, i una donzella, anomenada "portadora de l'aigua ritual", que hi exerceix el sacerdoci anual. A les altres persones només els era permès veure la dea des de l'entrada i encomanar-s'hi des de fora.* (Pausànias, *Descripció de Grècia II* [Corint i Argòlida], 10, 4-5)

² Origen de l'ordre dòric: *Ió conquerí el territori de Cària i hi fundà ciutats molt grans... Aquestes ciutats, després d'haver expulsat els caris i els lèlegs, van posar el nom de Jònia a aquesta part de la terra segons el nom del seu cap Ió, i, després d'haver assenyalat recintes consagrats als déus immortals, van començar a edificar-hi temples. El primer que van veure fet així era en una ciutat dels doris. Com que volien col·locar columnes en aquest temple i no en tenien les proporcions, van mirar de quina manera podien fer-les per tal que no solament fossin aptes per a aguantar el pes, sinó també perquè fossin agradables de veure per la seva proporció. Van mesurar la petjada del peu de l'home, i la van relacionar amb la seva alçada. Quan van saber que el peu era la sisena part de l'alçada d'un home, van transferir aquesta relació a la columna: segons l'amplada amb què van fer la base del fust, la van repetir sis vegades en l'alçada, incloent-hi el capitell. Així fou com la columna dòrica va començar a donar als edificis la proporció d'un cos viril i la seva solidesa i bellesa.* (Vitruvi, *De architectura libri decem* IV 1, 4-6)

Origen de l'ordre jònic: *Així, quan van voler construir un temple a Diana, buscant un tipus de bellesa diferent, van donar-li més esveltesa, emprant les mateixes proporcions, però ara amb les petjades d'una dona, i van fer que l'amplada de la columna fos una vuitena part de la seva alçada, de manera que tingués un aspecte més gràcil. Van posar-hi un anell a la base com si fos el calçat. També van posar volutes al capitell com si fossin rulls arrissats de la cabellera, que queia a dreta i esquerra, i amb ondes i garlandes col·locades en lloc de serrell van adornar-li el front. Van posar estries de dalt a baix al fust, com si fossin els plecs de les estoles que porten les dones. Així van fer el model de les columnes amb aquests dos aspectes diferents: una amb aspecte viril, sense ornaments, amb una bellesa severa; l'altra, amb la finura, l'ornamentació i la*

proporció femenines... Com que els jonis van ser els primers a dissenyar-les, aquest darrer tipus és anomenat jònic. (Vitruvi, *De architectura libri decem* IV 1, 7-8)

Origen de l'ordre corinti: El tercer estil, que és anomenat corinti, imita l'esveltesa virginal, perquè la seva figura simbolitza els ornaments més bells d'una noia representada amb els seus membres gràcils a causa de la seva edat encara tendra. Conten que la manera de descobrir aquest capitell fou així: una donzella de Corint, ja en edat de casar-se, emmalaltí i morí... La seva dida va recollir les joguines amb què la noia jugava en vida, les va posar en un cistellet i, portant-lo com a record a la seva tomba, el va deixar allí sobre. Per tal que tots aquells estris es conservessin més temps a l'aire lliure, els va tapar amb una rajola. Per atzar, aquest cistell va quedar col·locat damunt d'una arrel d'acant. Més tard, l'arrel d'acant, pressionada per aquest pes, a la primavera va treure llucs i va rebrotar, i les tiges, com que creixien amb la forma dels costats del cistellet i s'adaptaven als angles de la rajola pel seu pes, van doblegar-se en forma de volutes a cada cantó. (Vitruvi, *De architectura libri decem* IV 1, 8)

³ Les disposicions dels temples a partir de les quals es determina el tipus de les seves estructures són aquestes: en primer lloc el temple in antis [...], el pròstil, l'amfipròstil, el perípter, el dípter [...]. El temple in antis és el que, a la façana, té les antes de les parets que tanquen la cel·la, i al mig de les antes hi ha dues columnes [...]. El temple pròstil és igual que el temple in antis, però té columnes angulars davant de les antes [...]. El temple amfipròstil presenta els mateixos elements que el pròstil, però, a més, té a la part posterior columnes i frontó iguals que a la part del davant. (Vitruvi, *De architectura libri decem* III 2,1)

⁴ Origen de la paraula contemplar: La paraula contemplar prové de temple, és a dir, del lloc que pot ser vist des de tot arreu o des del qual es pot veure tot arreu: d'aquest lloc els antics en deien temple. (Sext Pompeu Fest, *De uerborum significatu* 34, 9)